

DIJANA NAZOR, suorganizatorica slavnog festivala ko

razgovarala: Marina TENŽERA

**INFRACRVENO SLIKARS
umjetničko-znanstve**

Organizatorica likovnog programa međunarodno poznatog zagrebačkog festivala Cest is d' Best Dijana Nazor među najsvestranijim je likovnim osobnostima u Hrvatskoj. Štoviše, nakon obrane doktorata, slikarica, pedagoginja, konzervatorica-restauratorica, autorica mnogih likovnih projekata, ekskluzivno za 7 dnevno predstavlja našim čitateljima potpuno novu metodu slikanja. Prva u svijetu, naime Dijana Nazor je primijenila IR retuš na osnovi „InfraredArt“ teorije na dvjema umjetničkim slikama, što može biti jedna od metoda zaštite od krivotvorina, unaprijedivši infracrveno slikarstvo istraživanjem i izvođenjem vlastitih umjetničkih slika. O kakvoj je važnoj metodi riječ koja će nakon prvog predstavljanja u galeriji „Bačva“ nazvanoj „Slike u infracrvenom području: odlaganje vidljivoga“ široj javnosti biti prikazana i na kružnoj izložbi radova slijedeće godine, razgovarali smo s umjetnicom:

● **Među glavnim ste organizatorima Međunarodnog festivala Cest is d' Best, točnije likovnog dijela manifestacije. Što biste izdvojili kao posebno uspješno na festivalu u kojemu su ove godine sudjelovali umjetnici s čak četiri kontinenta i s više od 500 sati programa?**

Nije lako odgovoriti na to pitanje jer je teško izdvojiti najuspješnije između brojnih vrsnih sudionika Cesta. Mislim da ni u jednoj drugoj umjetničkoj manifestaciji ne postoji prisniji odnos umjetnika i prolaznika i da je to razlog što svake godine u likovnom programu sudjeluje sve veći broj likovnih umjetnika. Tako je prošle godine sudjelovalo 173, a ove godine oko 200 autora. Međunarodni festival umjetničkih zastavica neprekidno djeluje devet godina, a ove godine Zrinjevac je postao parkom umjetničkih zastavica koje su izradili autori iz jedanaest zemalja. Neki od prvonagrađenih umjetnika bili su: Boris Ljubičić, Josip Roca, Kato Takafumi iz Japana, Diana Sokolić i drugi. Od 2013. uveli smo i počasne goste umjetnike: Ivicu Antolčića, Vjekoslava Voju Radoičića, Nadu Žiljak, a ove godine to bio Antun Boris Švaljek. Prošle godine je počasna gošća bila Tatjana Radovanović iz Pariza, koja je 36 godina slikala na Montmartreu.

● **Kakvo je, po vašem mišljenju, tijekom godina postalo značenje festivala za Zagreb i koliko se manifestacija međunarodno profilirala?**

Međunarodni ulični festival Cest is d' Best je najstariji i najveći kod nas. Autori su Kraljevi ulice koji su ga osnovali 1997. godine. Cjelokupno, manifestacija se međunarodno profilirala u 19 država. Festival je postao tradicionalan i ima veliki značaj za turističku ponudu grada Zagreba. Osim ljudi koji sudjeluju ili onih koji uživaju u programu festivala, o njemu izvještavaju i strani mediji. Zastavice su bile izložene na različitim manifestacijama do kojih ću posebno izdvojiti izložbu 2011. na Federacijskom trgu u Melbourneu, ove godine na glavnom trgu u Vrbo-

Razvoj i metodu temeljila sam na Infrared teoriji koju je razvio emeritus dr. sc. Vilko Žiljak sa svojim timom u kojem su dr. sc. profesori: Jana Žiljak Gršić, Ivana Žiljak Stanimirović i Klaudio Pap s Grafičkog fakulteta

„Skriveni autoportret u zrcalu“ akrilik na platnu, 120x80 cm, slika u vizualnom i bliskom infracrvenom spektru

vu, a ponudena su nam i zanimljiva gostovanja u susjednim državama.

● **Autorica ste čak devet likovno-urbanih instalacija, dvaju happeninga i dvaju projekata: Međunarodnog festivala umjetničkih zastavica, Festivala umjetničkih naljepnica Art Walk i suautorica Najfografije Cest is d' Best. Kako, kao likovni stručnjak, ocjenjujete doista rijetke inovacije koji su postignute u segmentima kojima ste se bavili?**

Sigurno da nije nimalo lako u kololetu umjetničkih događanja postignuti interes kome neće pomoći mjesto, ugled galerije ili muzeja, atmosfere koju već unaprijed pruža takav prostor. Dakle, takve likovno-urbane instalacije moraju pružati nova, originalna rješenja. Je li to dovoljno? Naravno da nije. Osim dobroga projekta važna je i tehnička izvedba da bi se instalacija uklopila u središnji prostor grada i ostala neoštećena tijekom festivala, ali najvažnija je interakcija s publikom koja postaje dio umjetničkoga ostvarenja. Vodena željom da umjetnost još više približim publici, osmislila sam Festival umjetničkih naljepnica „Art Walk“, koji se odvija već pet godina i izvrsno je primljen jer je mogućnost oštećenja u prostoru grada minimalna, a svake godine je rastao interes umjetnika za sudjelovanje i u tom dijelu festivala.

● **Godine 2016. godine ste prikazali jedinstvenu i napose važnu izložbu u Galeriji „Bačva“, u HDLU, „Slike u infracrvenom području: odlaganje vidljivoga“ koja je gostovala i u Galeriji Prica u Samoboru, a koja prikazuje**

potpuno novu mogućnost slikanja i predstavlja stvaranje novoga izražavanja u umjetnosti. Koje su nove značajke u teoriji infracrvene umjetnosti koju koristite u slikarstvu, odnosno prvi puta u retušu i kako ste je prikazali na izložbi?

Infracrveno slikarstvo rezultat je višegodišnjega umjetničko-znanstvenog istraživanja i mjerenja vlastitih svojstava boja/pigmenata. To je nova metoda slikanja pomoću infracrvenog svjetla, zahvaljujući kojoj nastaju dvije slike, od kojih je jedna slika vidljiva golim okom, u koloru, a druga, koja je akromatska, vidi se samo uz pomoć IR kamere ili prilagođenoga fotografskog fotoaparata. Izložba je likovni dio moga doktorskoga rada, poslijediplomskog doktorskoga studija Slikarstvo na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Rad je nastao pod mentorstvom izvršnih mentora, red. prof. art. Igora Rončevića s Akademije likovnih umjetnosti i izv. prof. dr. sc. Jane Žiljak Gršić s Tehničkog veleučilišta u Zagrebu, Sveučilišta Sjever i Grafičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Teorija InfraredArt proučava izdvajanje svjetlosti od 400 do 1000 nanometara. Razvoj i metodu temeljila sam na Infrared teoriji koju je razvio emeritus dr. sc. Vilko Žiljak sa svojim timom u kojem su dr. sc. profesori: Jana Žiljak Gršić, Ivana Žiljak Stanimirović i Klaudio Pap s Grafičkog fakulteta. Vidljivo je ono što ljudsko oko vidi od 400 do 750 nm. To je samo vrlo usko područje elektromagnetskoga zračenja, a nevidljiva su nam sva ostala područja. Istraživala sam svojstava blizanaca boja/pigmenata čime sam pridonijela daljnjem razvoju metode slika-

nja dviju slika u povezanom sloju, koje imaju različite slike u vidljivom i bliskom infracrvenom spektru na istom platnu. Treba naglasiti da je taj novi način slikanja nastao u Hrvatskoj, a metoda uključuje i IR retuš. Na izložbi u Galeriji „Bačva“ u HDLU-a predstavila sam 16 slika u tehnici akrila, dvije konzervirane-restaurirane slike, film od 11 minuta i pet animacija slika prijelaza iz vizualnog u blisko infracrveno područje. Prethodno su četiri slike iz mog prvog ciklusa „Nevidljivi čuvari“, po prvi put izložene u sklopu koncerta Gudačkog kvarteta Sebastian u Maloj dvorani KD Vatroslava Lisinskog, 2015., godine. Dva stanja umjetničke slike (kromatske i akromatske) na istom nositelju, vode prema stvaranju novog izražavanja u umjetnosti. U radu sam koristila prilagođenu IR kameru na 1000 nanometara, a IR područje rasprostire se od 750 do 30000 nm. Sljedeće godine planiraju se kružne izložbe radova nastalih ovim istraživanjem koje će organizirati Gradski muzej u Varaždinu, a izložba će gostovati i u još nekoliko gradova u Hrvatskoj.

● **Što se dobiva ciljano vidljivim i nevidljivim retušem u konzervatorsko-restauratorskoj struci i koji je doprinos u konzervatorsko-restauratorskoj struci u području retuša?**

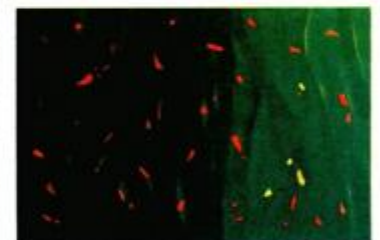
Nanošenjem ciljano nevidljivog retuša na umjetničkim djelima u bliskom IR području postiže se nova metoda kod restauratorskog retuša. Da bih potvrdila novost te metode izložila sam dvije slike konzervirane-restaurirane krajem 19. stoljeća tako da je izveden ciljano vidljivi i ciljano nevidljivi retuš na mjestima oštećenja slikanog sloja i preparacije u bliskom infracrvenom području, koristeći saznanja o načinu miješanja boja čime se dobivaju blizanci boja. Na prvoj slici „Portret Ilije Guteše“ autora Anastasa Bocarića iz Muzeja grada Zagreba namjerno sam izvela nevidljiv retuš što može

Autorica uz postav izložbe doktorskog rada u HDLU-u Zagreb

biti jedan od načina zaštite od krivotvorina, a na drugoj slici „Znam“ autora Dragutina (Karl, Carl) von Weingärtnera iz Hrvatskoga povijesnoga muzeja namjerno vidljiv retuš u bliskom IR spektru, kako bih dokazala da se ciljano može nanositi, a to do sada nije korišteno kao metoda u konzervatorsko-restauratorskoj struci. Time sam dokazala da ono pridonosi cjelovitijem sagledavanju cjelokupnog djela nakon radova u bliskom IR području i približavanju oštećene umjetnine originalnom sastavu boje pri izvođenju retuša u bliskom IR području. Da bi se u budućnosti restaurirale dvostruke slike, morat će se restaurirati obje - i vidljiva golim okom i u IR području skrivena jer su jednako važne i međusobno povezane, a to znači da će se za restauri-

„Nevidljivi čuvari“, akrilik na platnu, 80x120 cm, slika u vizualnom i bliskom IR spektru

ranje takvih slika u budućnosti morati dodatno educirati konzervatori-restauratori. Koristim prigodu i zahvaljujem Hrvatskom restauratorskom zavodu i bivšem ravnatelju i predsjedniku Upravnog vijeća, Ferdinandu Mederu na potpori u segmentu konzerviranja-restauriranja slika za potrebe rada.

● **Osim nove umjetničke dimenzije, vaš rad, između ostaloga, omogućuje i novu vrstu zaštite**

Boja je usavršila revolucionarnu slikarsku metodu

TVO REZULTAT JE njih istraživanja

od krivotvorenja umjetničkoga djela. Kako?

Snimanja u IR spektru svih slika iz fundusa muzeja i galerija prije i nakon konzervatorsko-restauratorskih radova izuzetno je važno jer se snimkama u oba spektra stvara baza podataka kojom se slike štite od krivotvorina, dakle osigurava se autentičnost djela. Zašto? Zato što, za sada, nije moguće izraditi krivotvorinu u svim valnim duljinama, a to znači da se krivotvoritelj usredotočuje na vizualno područje ne vodeći brigu o ostalim valnim duljinama što bi bilo i teško izvedivo i neisplativo. Zahvaljujući snimkama, konzervatori-restauratori lakše mogu vratiti u prvobitno stanje promjene koje nastaju s vremenom i moguća buduća oštećenja na slikama. Proučavanjem svojstva pigmenta slika na IR snimkama može se preventivno zaključiti radi li se o originalu ili krivotvorini. To je konkretno potvrđeno usporedbom slike Ignjata Joba „Kameni stol“ iz Galerije umjetnika u Splitu i pronađene krivotvorine u Zagrebu. Današnji umjetnici, koji žele zaštititi svoja djela, trebali bi fotografirati svoje slike neposredno nakon slikanja u vizualnom i bliskom infracrvenom spektru. Vežano za ovu temu, citirat ću mišljenje iz provedene ankete Darka Schneidera: „Istraživanje treba nastaviti“.

• Koja saznanja su prethodila Vašem daljnjem istraživanju?

Proučavanje preslikanih djela i skrivenih tajni starih majstora, modernih i suvremenih umjetnika na snimkama IR reflektografije i namjerne izrade umjetničke slike korištenjem spomenute metode, sve sam dublje ulazila u primjenu metode, a središnje uporište mogla istraživačkoga rada bilo je u infracrvenom postupku u „službi“ slikarstva umjetnice Nade Žiljak, koja prva koristi takav način slikanja od 2009. godine. Proučavala sam i originalne IR snimke preslikanih remek djela Leonarda da Vincija, Paula Klea, Frans Halsa i Pabla Picassa - koje je otkrio i ustupio mi za istraživanje - stručnjak za infracrveno snimanje Mladen Blažević iz New Yorka. Nastavila sam istraživati nevidljive slojeve slika u 7 muzeja, tri zbirke, na 11 povremenih izložbi, u pet privatnih zbirki i

slike u jednom ateljeru. Otkrila sam sedam pentimenata, to jest pomaka na slikama i 29 preslika od sveukupno 1878 pregledanih slika. Izdvojiti ću otkrivenu, potpuno preslikanu sliku poznatog talijanskog slikara orijentalnih motiva Fabia Fabbija u privatnoj zbirki u Zagrebu. Zahvaljujući anketi u kojoj su sudjelovala 72 ispitanika, došla sam do brojnih odgovora koji su potvrdili moje postavljene teze. I većina ispitanika se slaže da je slikanje vidljivo IR svjetlom novi izazov u suvremenom slikarstvu.

• Nisu li izložene slike namjerno bile naslikane u različitim stilu?

Dobro ste primijetili, slike namjerno nisu naslikane u istom stilu jer sam htjela naglasiti da taj način slikanja nije vezan za određeni stil i pojedine svijetle ili tamne tonove boje, već da se infracrveno slikarstvo može koristiti u raznim stilovima i svim kolorističkim mogućnostima. Time sam željela pokazati različita likovna rješenja dvostrukih slika, a izložene slike rezultat su moga trogodišnjega istraživanja svojstava blizanaca boja različitih proizvođača, a njima je prethodilo 60 skica i 30 dvostrukih slika manjih dimenzija koje su me dovele do zadovoljavajućih rješenja za završnu izložbu.

• Zašto vas je za radove nadahnulo baš slavni njemački umjetnik Gerhard Richter?

Likovno-umjetnički rad ima poticaj u radovima suvremenog njemačkog slikara i likovnog umjetnika Gerharda Richtera. Kao što su Picasso i Jean Arp smatrali nepotrebnim da umjetnik ostane vjeran jednome jedinom umjetničkom pravcu, tako i on slijedi taj primjer u svom slikarskom opusu, a to je ideja moga istraživanja i rada, da se različitim apstraktnim stilovima i motivima u bliskom IR spektru prikažu mogućnosti slikanja unutar kontroliranih svojstava boja. Richter mi je bio poticaj, zato što je radio različite cikluse od figuracije do apstrakcije, među kojima sam pronašla poveznice u slikanju monokromatskih portreta poznatih ličnosti i s različitim pristupima apstrakciji. Kombiniranjem apstraktnih slika u vizualnom spektru u svom radu i figurativnih motiva u nevidljivom spektru, došla sam do originalnih likovnih rješenja u kontekstu vidljivoga i nevidljivoga sloja slike.

• Gledatelji će na budućim izložbama imati mogućnost, osim radova i filmova, vidjeti i probrane portrete umjetnika, povjesničara umjetnosti, teoretičara i filozofa koji su se bavili pitanjem vidljivog i nevidljivog. Riječ je o fascinantnim razmišljanjima. Možete li nam pojasniti?

Posebnost izložbe je u tome što „na jednoj izložbi imamo dvije izložbe.

Jednu čitku i drugu nevidljivu, prezentnu tek okom kamere“ istaknuo je Stanko Špoljarić u predgovoru kataloga za izložbu u Galeriji Prica. Kontekst izložbe i istraživanja je slojevit. Mogla sam odabrati samo citate o vidljivom i nevidljivom u suvremenoj umjetnosti, ali mi to nije bilo dovoljno da prikažem kako širinu ove metode tako i slojevitost ovoga istraživanja. U vizualnom spektru naslikane su apstraktne slike, a u IR području vidljive su slike s različitim odabranim motivima: portreti umjetnika, povjesničara umjetnosti, teoretičara kustosa i filozofa koji su se bavili pitanjem vidljivoga i nevidljivoga (Paula Kleea, Marka Rothka, Hansa Beltinga i Mauricea Merleau-Pontyja); tekstualne poruke/citatu (Paula Kleea, Hansa Beltinga, Hansa Sedlmayra, Nicolasa Bourriauda i Žarka Paica), dva autportreta i motivi anđela.

• Kakav je vaš istraživački doprinos?

Neupitno značajan jer sam prva u svijetu primijenila IR retuš na osnovi „InfraredArt“ teorije na dvjema spomenutim umjetničkim slikama, što može biti jedna od metoda zaštite od krivotvorina. I kao druga u slikarstvu, unaprijedila sam infracrveno slikarstvo istraživanjem i izvođenjem vlastitih umjetničkih slika. U likovnom, praktičnom radu potvrdila sam i produbila nove mogućnosti štafelajne slike i svojstva pigmenta u bliskom IR spektru u primjeni dvostruke slike. Ovakvim infracrvenim načinom slikanja nastaje novi slikarski izazov i mogućnost namjernog skrivanja slika u donjem sloju slike i njihova razotkrivanja. Spomenula bih i mišljenje Branke Hlevnjak iznijeto u govoru na otvorenju izložbe u HDLU Zagreb: „Ovaj umjetnički prilog povijesti umjetnosti, koji je spomenuto izložbom ostvarila Dijana Nazor, ima sasvim sigurno avangardni značaj ne po slikarsko-formalnom

„Skrivena poruka – Paul Klee“, 80x120 cm, slika u vizualnom i bliskom IR spektru

određenju vidljivoga, nego po slikarsko-formalnom određenju vidljivo – nevidljivog seta, po duoslici kao novom fenomenu“. Čudesno je ispod apstraktne slike otkivati skrivene tekstualne ili slikovne poruke. Ovom novom metodom infracrvenog slikarstva otvoren je put za nova istraživanja likovnih umjetnika koji se žele baviti ovom metodom slikanja i otkrivati nove mogućnosti svojstava pigmenta. Jer u umjetnosti, mada je sve rečeno/naslikano uvijek postoji mogućnost za

bio vaš splitski studij?

Imali smo izvanredne profesore kao što su: Kruno Prijatelj, Nenad Cambi, Kažimir Hraste, Veljko Bodulić, Ivan Krstulović, Petar Jakečić i drugi. Drago mi je da sam imala priliku diplomirati kod profesora, poznatog kipara Kuzme Kovačića i povjesničara umjetnosti, dr. sc. Tomislava Marasovića. Možda bi mi studij u Zagrebu bio lakši put afirmacije u umjetnički svijet, ali studij u Splitu bio mi je i ostao najljepše razdoblje u životu koje ne bih ni

Sljedeće godine planira se kružna izložba radova nastalih ovim istraživanjem koje će organizirati Gradski muzej u Varaždinu, a izložba će gostovati i u još nekoliko gradova u Hrvatskoj

nešto novo. Tu „novo“ infracrveno slikarstvo zasigurno donosi. Treba naglasiti da ne pruža samo tehničke mogućnosti već i umjetničke, estetske vrijednosti koje sam vjerujem dosegla svojom izložbom što će se, nadam se, u budućnosti na pravi način i vrednovati.

• Zanimljivo je da slikate i anđele koji su bili također predstavljeni na poseban, zanimljiv način. Slikate li svete motive iz vjerskih ili samo umjetničkih razloga?

Anđeli su omiljen motiv koji su stoljećima inspirirali mnogobrojne poznate umjetnike. U Bibliji se spominju preko 300 puta. Poticaj za njihovo slikanje bila je slučajnost. Godine 1997. pozvana sam na likovnu koloniju u Splitu u Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“. Tom prigodom priređena je humanitarna izložba pod geslom „Darujmo radost opstanka“. Počela sam eksperimentirati s kaširanim papirom da dobijem teksturu na platnu prije slikanja. Za vrijeme likovne kolonije u sobu je ušla spremačica i rekla da su lijepi anđeli na slici. Upitala sam je gdje vidi anđele, a ona je odgovorila da ih vidi na platnu. Kad sam se zagledala, vidjela sam da su slučajno nastali preklapanjem i lijepljenjem papira. To sam prihvatila kao zanimljivo rješenje i naslikala sam likove s krilima bez lica. Budući da ljudsko oko vidi samo mali segment elektromagnetskog zračenja, logično je da drugi, nama nevidljivi svijet, postoji u daleko većem segmentu nego što ga mi vidimo. Za mene je neupitno njihovo postojanje i nastavila sam ih slikati više iz vjerskih razloga i u bliskom infracrvenom spektru jer su nama nevidljivi što se uklapa u kontekst mojeg istraživanja.

• Diplomirali ste kod profesora Kuzme Kovačića i dr. sc. Tomislava Marasovića. Kakav je

za što mijenjala. Studij je bio izvanredno organiziran s jako motiviranim profesorima.

• Mnogo ste putovali, osim u Hrvatskoj izlagali na ukupno 31 samostalnoj izložbi u Belgiji i Australiji i na više od 100 žiriranih skupnih izložbi u zemlji i inozemstvu. Godine 2006. Stručno ste se usavršavali na dvomjesečnom rezidencijalnom boravku u Parizu, u ateljerima Cité Internationale des Arts. Upoznali ste mnogo umjetnika, vidjeli ključna umjetnička djela u Parizu. Što posebno pamтите s tih putovanja?

Pariz nikog ne može ostaviti ravnodušnim i taj grad umjetnosti najviše me impresionirao, a posjetila sam mnoge gradove. To putovanje i boravak u Parizu ostavili su duboke tragove u meni, izvršili veliki utjecaj i potrebu da svoje slikarstvo razvijem u jednom potpuno drugačijem smislu nego što sam do tada radila. U njemu sam upoznala divne umjetnike s kojima sam družila i prijateljila kao s Virgilijem Nevjestićem, Tatjanom Radovanović i Lindom Galić. Posjetila sam u ta dva mjeseca brojne muzeje i galerije. Samo u Muzeju Louvreu provela sam devet dana. Što se tiče slikarstva poseban dojam mi je ostavio Musée d'Orsay i njihov postav impresionista i Musée de l'Orangerie gdje su izložene znamenite slike Claudea Moneta. Od slika moderne i suvremene umjetnosti izdvojila bih Centar Pompidou, Musée Picasso i Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris. U Australiji u Melbourneu oduševila me umjetnost Aboridžina. U Japanu u Osaki i u Finskoj u Rovaniemiju jako mi se svidio pristup i značaj koji daju likovnoj kulturi u osnovnoj školi. Sudjelovala sam na svjetskom i Europskom InSEA kongresima u tim gradovima i bila zadivljena sviješću o važnosti likovne pedagogije za razvoj djeteta. Poznato je da vidom primamo 70 % informacija i nije čudno da su razvijene zemlje odavno shvatile važnost veće satnice likovne kulture u školama. Kod nas je, nažalost, propisan samo jedan sat likovne kulture, a to je 4 % školske satnice. Mislim da je svima ili bar većini jasno da je to premalo za razvoj opažanja, motorike i kreativnosti djeteta koja se likovnom kulturom razvija, a izuzetno je važna za sva ostala zanimanja.